

KİTABXANA FONDLARININ MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ XARİCİ PROQRAMLAR

Açar sözlər: kitabxana fondu, fondun mühafizəsi, xarici proqramlar, beynəlxalq təkliflər

Ключевое слово: библиотечный фонд, сохранения фонда, зарубежные программы, международные рекомендации

Keywords: library stock, preservation fund, foreign programs, the international recommendations

Əsas anlayışlar: „Təhlükəsizlik” və „qoruma” anlayışları. Kitabxananın təhlükəsizliyi bir tərəfdən onun konkret maddi obyekt kimi, digər tərəfdən sosial institut, yəni cəmiyyətin sosial infrastrukturunun bir obyektini kimi qorunmasını nəzərdə tutur. Geniş mənada kitabxananın təhlükəsizliyi - kitabxananı yaradan bütün elementlərin qorunmasıdır: sənədlər fondu, maddi-texniki baza (bina, qurğular, avadanlıqlar və s.). Kitabxananın qorunması kitabxananın funksiyalaşdırılmasına təsir edən neqativ faktorların neytrallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Kitabxananın normal funksiyalaşdırılmasına və kitabxana fondlarının qorunmasına şərait yaradan qüvvələr - bu faktorlar kitabxananın təhlükəsizliyini təmin edərək, onun normal kitabxanaçılıq fəaliyyətinin yayılmasına mane olan qüvvələrə qarşı yönəlmişdir. Neqativ faktorlar və təhlükəli faktorlar vardır. Neqativ faktorlara kitabxana və onun fondu üçün potensial təhlükə kimi baxılır. Belə olan halda təhlükəsizlik və qoruma anlayışları bir-biri ilə sıx əlaqədar və qarşılıqlı şərtlənmişlər.

Qoruma sözü - qədim slavyan mənşəli sözdür və mənaca „sipər arxasına qoymaq” deməkdir, yəni hər hansı zərərverən, təhlükəli, təhdidedici amillərdən müdafiə etmək, qorumaq, təhlükəsiz etməkdir. Qorumanı gözlənilən təhlükələrin aradan qaldırılması məqsədilə görülən tədbirlərin nəticələri təyin edir. Qoruma kitabxana fondunun müdafiəsində təhlükəsizliyin təminatıdır. Qorumanın vəziyyəti təhlükəsizlik adlanır. Təhlükəsizlik təhlükəyə necə yol verməməyi təyin edir.

Təhlükəsizliyin mənasına iki aspektdən baxmaq olar: birincisi, insanlara münasibət baxımından kitabxanaçıların və fondun düzgün təşkili və istismarı zamanı istifadəçilərin sağlamlığına və həyatına zərər vurmamağı nəzərdə tutur, ikincisi texniki qurğulara, kitabxana fonduna və b. cansız obyektlərə münasibət baxımından xarici və daxili təhlükələrin olmamasını

nəzərdə tutur. Başqa sözlə, bir tərəfdən, insanın müdafiyyə ehtiyacı var, digər tərəfdən, texniki qurğuları da müxtəlif təhlükələr gözləyir, hansı ki, insanlar kimi onlar da ətraf mühitdən qorunmalarını tələb edirlər.

Bununla yanaşı, təcrübəli terminoloqlardan biri F.S.Voroyskiyə görə baza verilənlərinin qorunması avadanlıqların xarakteristikasını (aparat, proqram, təşkilati, texnoloji, hüquqi və s.) aşağıdakıları çıxmaq şərtilə birmənalı təyin edir:

- a) lazımi icazəni almayan şəxslərin informasiyaya çıxışı;
- b) verilənlərin düşünülərəkədən və ya düşünülmədən dağıdılması və dəyişdirilməsi.

Qorumadan fərqli olaraq təhlükəsizlik baza verilənlərinin xüsusiyyəti kimi başa düşülür, „hansı ki, onda saxlanılan məlumatların istifadəçiyə ziyan verməməsi və ondan düzgün istifadə olunması ilə nəticələnir.”

Hal-hazırda təhlükəsizlik ikinci mənada başa düşülür, yəni sənədlərin itirilməsi nəticəsində onların korlanması və oğurlanmasının, texnogen xarakterli qəzaların, təbii fəlakətlərin, başqa təhlükəli vəziyyətlərin və hərəkətlərin qarşısını almaq üçün hüquqların, mühəndis-texniki, təşkilati və xüsusi tədbirlərin birliyi kimi.

„Xəsarət”, „təhlükə”, „risk” anlayışları. Kitabxana fondlarının qorunması nöqteyi-nəzərindən xəsarət dedikdə, fondların vəziyyətini və funksiyalarını pozmağa qadir olan hərəkətlər başa düşülür. Xəsarətlər obyektiv və subyektiv olurlar. Obyektiv təhlükələr xarici fiziki təsirlərlə əlaqədardır. Yəni, insanların istəyindən asılı olmayan səbəblər: tufanlar, daşqınlar və başqa təbiət hadisələri, o cümlədən maqnit fırtınaları, radioaktiv çöküntülər, aqressiv tozlar, havanın qazlılığı, yüksək və ya həddən aşağı temperaturlar, işıqlandırılma və rütubətlik. Sosial mənşəli xarici təhlükələr - bunlar yanğınlar, qızdırıcı sistemlərin, kanalizasiyaların, dam örtüklərinin sızması.

Geniş məşətblı təhlükələr də mövcuddur. Bunlar müharibələr və başqa hərbi münaqişələrlə əlaqədardır ki, onların gedişatında kitabxana fondları dağılma və hərbi toqquşmalar zamanı məhv olma riskinə məruz qalırlar.

Subyektiv səbəblər - bu səbəblər sənədli resurslara girişi olan insanların, yəni fondçuların özlərinin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bunlar kitabxanaçıların, istifadəçilərin, idarəedənlərin, proqramlaşdırıcıların, mühafizəçilərin, kənar şəxslərin düşünülərək və ya düşünülmədən edilən xəsarət yetirən hərəkətləridir.

Kitabxana fonduna vurulan sosial ziyan çoxşəxəlidir. O, istifadə üçün götürülmüş sənədlərin vaxtında qaytarılmaması və ya heç qaytarılmaması zamanı, onların korlanması, oğurlanması, onlara qarşı təxribatlar zamanı aşkar oluna bilər. Sosial ziyanların dərəcəsinə aiddir: baş verə biləcək nümayişlər, əməkdaşların düşünülmüş və ya onların dərəcələrinin aşağı olması ilə əlaqədar

etirazları, qadağan olunmuş sənədin istifadəçiyə verilməməsi, sənədin vaxtında verilməməsi, sifarişin qeyri-dəqiq yerinə yetirilməsi, yad abonentə sənədin icazəsiz verilməsi, onun sürətinin qeyri-qanuni köçürülməsi, sənədlərin saxlanma və emalı texnologiyalarının pozulması, hiylə, təhdid və onların həyata keçirilməsi. Ziyanların bu kateqoriyasına yanğınları, partlayışları, sənədsaxlama və komüter zalında kəşfiyyat aparatlarının quraşdırılmasını, kompüter viruslarının buraxılmasını, məntiqi bombaları, yad proqramları, yalan məlumatların daxil edilməsini və onların təhrif edilməsini və s. aid etmək olar.

Texnogen ziyanlar dedikdə maşınların iş texnologiyalarını pozan, onların işinə müdaxilə edən, boş dayanmalara gətirib çıxaran potensial pozuntular; texniki və başqa müdafiə vasitələrinin etibarsızlığı; aparat-proqram vasitələri; məlumatın şəklinin sanksiyalaşdırılmadan çəkilməsinə, sənədləşməsinə və köçürülməsinə imkan verən elektromaqnit şüalarının daxil edilməsi və qoşulması başa düşülür.

Sənədli resursların qorunması dövlət təhlükəsizlik siyasətinin tərkib hissəsi olub, qanunvericilik, iqtisadi, təşkilati, texniki, etik, ziyanın adekvat dərəcələrini və onların aşkarlanmasına yönəldilən tədbirləri birləşdirir.

Əgər ziyan özündə obyektiv və subyektiv faktorları cəmləşdirsə, kitabxanaların funksiyalarını dəf etmə potensialına malikdirsə (o cümlədən fondlardan istifadəni və onların qorunmasını), onda təhlükə xəsarətin ağır dərəcəsi olur, yəni xəsarətin bu vəziyyəti zərər verməyə qadirdir. Bu nöqtəyindən təhlükəsizliyi təmin etmək ən yaxşı halda-ziyanı aradan qaldırmaqdır, ən pis halda isə ziyanın təhlükəyə keçməsinə imkan verməməkdir.

Xəsarət və təhlükə arasında balanslaşdırma „risk” anlayışında əksini tapır. Risk xəsarətin təhlükəyə çatdırılması imkanlarının qabaqcadan düşünülməsidir və o zaman təhlükəsizlik - qəbul edilmiş 0-dan 100 faiz diapazonuna malik ola bilər. İstənilən kitabxananın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ilk növbədə mümkün olan təhlükələri nəzərə almaq lazımdır.

Kitabxana fondlarının mühafizəsi məsələlərinin qısa tarixçəsi.

Sənədli fondlar – dünyanın qiymətli nailiyyətidir. Onlar milli mədəniyyətin elementləri, kütləvi sorğu informasiyasının universal mənbələri və ictimai müraciətin daimi obyektləridirlər. Cəmiyyət dünya mədəni irsinin qorunmasında gələcək nəsillər qarşısında məsuliyyət daşıyır. Bu, bizə gəlib çatan sənədlərin daim qiymətinin başa düşüldüyünü, həmçinin dünyada iqtisadi və siyasi qeyri-sabitliyin nəticəsində onların məhv olma təhlükəsinin artdığı, ekoloji şəraitin, təbii fəlakətlərin, texnogen qəzaların və sadəcə olaraq onlara qarşı həssas davranışın kəskin pisləşdiyi indiki zamanda daha aktualdır.

Dünya kitabxanalarında milyarddan çox müxtəlif sənədlər toplanmışdır ki, məsələn, əlyazmalar, çap, audiovizual, elektron və s. fiziki vəziyyəti böyük

həyəcana səbəb olur. Məsələn, ABŞ-ın Konqress kitabxanasında fondun 25 % -ikritik vəziyyətdədir, Alman Kitabxana İnstitutunun verdiyi məlumata əsasən Almaniya kitabxanalarının 15 %-i, arxiv fondlarının isə 20 %-i dağılma təhlükəsindədir. Rusiya Milli Kitabxanasında 25 %, Rusiya Dövlət Kitabxanasında isə 30 % sənədlər təcili qorunma tədbirlərinin görülməsini tələb edir.

Kitabxana fondlarının qorunması məsələlərinin aktual həlli, xüsusilə, kitab abidələrinin təbii köhnəlməsi şəraitində getdikcə daha da artır. Hər il on minlərlə sənədlər qorunma və istifadə proseslərində itirilir. Cəmiyyətdəki kriminal gərginlik və ekoloji krizis, informasiyanın kağız daşıyıcılarının köhnəlməsi və məhv olması proseslərinin aktivləşməsi vəziyyəti daha da ağırlaşdırır.

Təəssüf ki, fondşünaslıqda kitabxana fondlarının qorunması problemlərinin geniş elmi həllinin vacibliyi demək olar ki, zəif dərk edilir. Kitabxana fondunun qorunmasının müstəqil mahiyyətə malik olmasına baxmayaraq bu sahədəki əsas araşdırmalar kitabxana fondlarının məzmununun qorunması və onun toplanması istiqamətində aparılır.

Beləliklə, «kitabxana fondlarının qorunması» anlayışı kitabxanaşünaslıqda XX əsrin sonlarında yaranan, fondşünaslıqda yeni və tam olaraq araşdırılmaya ehtiyacı olan məsələdir. Bu anlayışın meydana gəlməsi onunla sıx əlaqədə olan «kitabxana fondlarının saxlanması və konservasiyası» haqqında anlayışların da ətraflı işlənilməsinə hazırlanmasını labüd edir.

Sənədlərin və kitabların məhv olması səbəbləri, hələ XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində «Kitabxana işçilərinin Sent-Hallendəki forumlarında» (İsveçrə, 1898), «Beynəlxalq kütləvi kitabxanalar Konqresində» (1900), «ABŞ-ın kitabxanaçılar qurultayında» (1913) müzakirə olunurdu.

Rusiyada isə fondların qorunması mövzusu ilk dəfə olaraq 1902-ci ildə Y.S.Şumiqorski tərəfindən arxeoloji instutda qaldırıldı. 1924-cü ildə akademik N.Y.Marranın təşəbbüsü ilə M.Y.Saltikov-Şedrin adına Dövlət Kütləvi Kitabxanasında əlyazmaların və kitabların qorunması və onlara qulluq üzrə Komissiya yaradıldı. Təxminən bu dövrdə klimatik şərtlərin-temperatur və havanın nisbi rütubətinin-kağızın xüsusiyyətinə təsiri öyrənilməyə başlanır.

1924-1925-ci illərdə məşhur rus mikrobioloqu akademik V.L.Omelyanski bu dövrdə Leninqradda baş vermiş böyük su basmalarının ardından kitabxanalarda kitabların məhv olunmasının bioloji səbəblərini öyrənir və ətrafı təsvir edirdi.

1928-ci ildə Sanq-Peterburqda Dövlət Kütləvi Kitabxanasında kitab epidemiyası zamanı professor A.A.Yaçevskinin rəhbərliyi altında mikologiya və fitopotalogiya laboratoriyasının əməkdaşları tərəfindən kitabların göbələkli məhvinin araşdırılması aparıldı. Bunun nəticəsində kitablarda toz göbəlləkləri ilə mübarizə təklifləri işləndi. Elə həmin vaxtlarda Moskvada V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət kitabxanasında kitabların həşaratlar və göbəlləklər tərəfindən

zədələnmələrinin təhqiqatı başlandı. Kitab fondlarının qorunmasını təmin etmək üçün akademiklər Y.V.Tarle, İ.Y.Kraçkovski, N.Y.Marr, S.İ.Vavilov, F.Y.Levinson-Lessing, Q.A.Dobiaş-Rojdestvenskaya və başqaları töhvələr vermişlər.

1918-ci ilin fevralında Rusiyada ilk dəfə olaraq mühafizə olunacaq obyektlərin siyahısı tərtib olundu. Oraya tarixi və bədii əhəmiyyəti olan muzelər, saraylar, malikanələr, kilsələr, şəxsi kolleksiyalar, kitabxanalar, qədim kurqanlar və b. mədəniyyət abidələri daxil idi. 1918-ci ilin iyulunda „Kitabxana və kitabsaxlayıcılarının mühafizəsi haqqında”; 1918-ci ilin sentyabrında- „Qədim və incəsənət əşyalarının sərhdədən çıxarılmasının qadağan olunması haqqında; 1918-ci ilin oktyabrında- „Fərdi şəxslərin, cəmiyyətlərin və müəssisələrin ixtiyarında olan incəsənət və qədim abidələrin qeydiyyatı, qəbulunun uçotu və mühafizəsi haqqında”; 1918-ci ilin noyabrında- „Elmi, ədəbi, musiqi və bədii əsərlərinin xalqın sərvəti elan edilməsi haqqında“ Xalq Komissarları Sovetinin dekretlərini imzaladı.

Rusiyanın bədii xəzinəsinin xilas edilməsində əsas xidmət 1921-ci ildə yaradılmış Dövlət Muzey Fonduna məxsusdur. O bir tərəfdən abidələrin qorunması ilə (milliləşdirilməsi, daşınması, qorunması), digər tərəfdən-muzeylərlə məşğul idi.

Rusiyada 1920-1930-cu illərdə cəmiyyətdə xalqın sərvəti kimi kitabxana fondlarına qoruyucu münasibət təbliğatı fikirlər geniş inkişaf edir, yəni „kitabxana fondlarının qorunması”nın əhəmiyyəti ilk dəfə olaraq sosial kontekstdə xatırlanmışdır. Kitabxana fondunun qorunmasının kitabxana işində və kitabxanaşünaslıqda vacibliyi haqqında J.V.Qriqoryev (1899-1973) „Kitabların vaxtından qabaq köhnəlməsi və onun qarşısının alınması üsulları”, „Kitabxana fondlarının qorunması” və „Kitabxana fondlarının təşkili” məqalələrində öz işlərindən danışdı. O yazırdı ki, kitabxana fondlarının qorunmasının düzgün təşkili böyük əhəmiyyətə malikdir, çünki onun uzunmüddətli qorunmasını təmin edir. Kitablarda zədələnmə faktorlarının araşdırılması haqqında N.P.Tixonovun ideyalarını genişləndirərək, J.V.Qriqoryev sənədlərin köhnəlməsində əsas keyfiyyət kimi mexaniki, fiziki-kimyəvi və bioloji faktorları ayırmışdır. Hələ o zaman o, „süni mühitləşmə” sisteminin, yəni havanın filtrlənmə, soyuma və ya isitmə, qurutma və ya nəmləndirmə ilə havalandırmanın avtomatik idarəetmə sisteminin yaradılmasının vacibliyi haqqında yazırdı.

Rusiyada 2000-ci ilin əvvəllərində dövlət standartları yeniləndi, o cümlədən 2002-ci ildə QOST 7.48-2002 „Sənədlərin təsnifləşdirilməsi. Əsas terminlər və təriflər” və QOST 7.50-2002 „Sənədlərin təsnifləşdirilməsi. Ümumi tələblər” standartları qəbul edildi. Əsas rol 2000-ci ildə qəbul edilmiş „RF-nin kitabxana fondlarının qorunması milli proqramı”-nın həyata keçirilməsinə məxsus idi. 2003-cü ildə „Millətin mədəni-tarixi abidələrinin

qorunması: Rusiya kitabxanaları və arxivləri” mövzusunda parlament dinləmələri təşkil olundu ki, burada kitabxana fondlarının formalaşdırılması və qorunması reqlamenti üzrə sənəd paketi təsdiqləndi, o cümlədən Rusiya Mədəniyyət Nazirliyinə 2006-2010-cu illər ərzində kitabxana fondlarının qorunması milli proqramını və sonrakı mərhələdə isə, həmçinin kitabxana və arxiv fondlarının qorunması regional və bələdiyyə proqramlarının işlənilməsi hazırlanması tapşırıldı.

Rusiyada sənədlərin konservasiyasının nəzəri və praktiki məsələləri ilə 1934-cü ildə yaradılmış Rusiya Elmlər Akademiyasının sənədlərin konservasiyası və bərpası laboratoriyası, Rusiya Milli Kitabxanasının Sənədlərin Konservasiyası Federal Mərkəzi (həmin ildə yaradılıb), Rusiya Dövlət Kitabxanasının sənədlərin konservasiyası və bərpası elm-tədqiqat mərkəzi daha aktiv məşğul olmuşlar. Mərkəzlər IFLA-nın „qoruma və konservasiya” Baş proqramında, „kitabxana və arxiv materiallarının qorunması tələbləri” (ICO CD 11799. STORAGE requirements for library and archive materials) beynəlxalq standartında, həmçinin kitabxana fondlarının qorunmasının Rusiya Milli proqramında əks olunan prinsiplərə uyğun fəaliyyət göstərirlər.

Bu dövrdə kitabxana fondlarının mühafizəsi problemləri, həmçinin, digər ölkələrin kitabxana mütəxəssisləri tərəfindən də həll edilir. Hələ XIX əsrdə ABŞ, Böyük Britaniya, İtaliya, Fransa, İsveç, Almaniya və Hindistanda sənədlərin konservasiyasının müxtəlif metodları işlənilib hazırlanmışdı. Onların bəziləri hələ də istifadə edilməkdədir. Onlar incəsənətin və sənədlərin konservasiyası metodlarının təkmilləşdirilməsi anlayışının əsasında dururlar.

Onlar tərəfindən materialların uzunömürlülyün və möhkəmliyin artırılması, kitablar tərtib edilən materialların süni köhnəlməsinin səbəblərinin tədqiq edilməsi məqsədilə dəri cildlərin, möhkəmləndirilmiş tezsınan sənədlərin qorunub saxlanması, kağızda ləkələrin ağardılması və s. üsullar işlənilib hazırlanmış, uzunömürlülyün qiymətləndirilməsi və kağızın kəsilməyə, əzilməyə və əyilməyə qarşı möhkəliyinin artırılması metodları yaradılmışdır. İkinci Dünya Müharibəsi başa çatdıqdan sonra bu problemlə IFLA, YUNESKO, İKOM çərçivəsində beynəlxalq səviyyədə məşğul olmağa başladılar.

Sənədlərin stabilliyinin tədqiq edərəkən, məşhur kimyaçı-tədqiqatçı Berou göstərdi ki, orta keyfiyyətli kağızın davamlılığını kalsium və maqnezium karbonat kimi kimyəvi maddələrlə artırmaq olar. Uzun axtarışlardan sonra o, xidmət müddəti 300 il ehtimal edilən uzunömürlü kağız yaratdı. ABŞ-n Milli Standartlar Bürosunun əməkdaşları Uilson və Forşi laminasiya metodlarını işləyib hazırladılar. İngilis Lenqvel havanın çirklənməsi və onun sənədə məhvedici təsiri problemini tədqiq edirdi. Məşhur Hindistan kimyaçısı Kaftali restavrasiya texnologiyasının üzərində səylə

çalışırdı. Fransalı mühafizəkarlar Hettnes və Flider xloridlə ağartma prosesini tədqiq edirdilər. Romada Kitabların Patalogiya İnstitutunda ilk dəfə olaraq 1937-ci ildə Plenderless tərəfindən ağardıcı qismində tövsiyə edilən xloramin T-nin təsiri tədqiq edildi. Əhəmiyyətli inkişaf yapışdırıcı vasitələrin kəşfindən sonra əldə edilmişdir. Kitab abidələrin mühafizəsi probleminə yüksələn marağı son illərdə artan milli və xarici nəşrlər sübut edir.

Bu sahədə nəşr edilən ən son kitabı 2005-ci ildə Münhendə çap edilən “Preparing for the Worst. Planning for the best: Protecting our Cultural Heritage from Disaster”/Ed.by Nancy Gwinn and Sohanna Wellheiser.-Munich: Saaur, 2005. -IFLA Publications. -№ 111 hesab etmək olar. İFLA konfransının (Berlin, 2003) xüsusi işlər toplusunda kitabxana fondlarının hümanitar və texniki tipli fəlakətli vəziyyətlərdən müdafiəsinin müxtəlif aspektləri işıqlandırılmışdır. Bu sahədə xarici ölkələrin nəşrlərinin, xüsusilə İFLA-nın tövsiyələrinin tərcüməsi ilə M.İ.Rudomina adına Ümumrusiya Dövlət Ədəbiyyat Kitabxanası uğurla məşğul olur.

Kitabxana fondlarının qorunması üzrə Beynəlxalq təkliflər. Dünyanın sənədli əmlakının qorunması məsələləri bir çox beynəlxalq hökumətlərarası və ictimai təşkilatların, ilk növbədə BMT-nin elm, təhsil və mədəniyyət təşkilatının - UNESCO-nun diqqət mərkəzindədir.

UNESCO-nun 1986-cı ildə keçirilən Baş Konfransında “Kitabxana materiallarının mühafizəsi üzrə beynəlxalq fəaliyyətlərin direktivləri” qəbul olunmuşdu. Bu sənəd hər bir ölkədə kitabxana fondlarının qorunmasının təmin olunması üzrə milli proqramların yaradılmasını nəzərdə tuturdu.

1992-ci ildə “Hamı üçün informasiya” (“Information for All”) proqramının bir hissəsinə çevrilən “Dünyanın xatirəsi” (“Memory of the World”) proqramı elan olundu.

2001-ci ildə UNESCO-nun 31-ci Baş Konfransında “Mədəni müxtəliflik haqqında ümumi bəyannamə” qəbul olundu. Sənəddə əsas istiqamət kimi “müxtəlif məzmunlu materialların kütləvi informasiya vasitələri və qlobal informasiya şəbəkəsi vasitəsilə istehsalına, qorunmasına və yayılmasına kömək etmək, bu məqsədlə ictimai televiziya və radio xidmətlərinin rolunun artırılması” göstərildi. Ənənəvi, o cümlədən köklü biliklərə hörmət olunması və qorunması elan edildi.

UNESCO-nun 2003-cü ildə keçirilən 32-ci Baş Konfransında “Rəqəmsal irsin qorunması haqqında Xartiya” qəbul olundu. Orada qeyd olunurdu ki, bir çox rəqəmsal sənədlər keçilməz dəyər və əhəmiyyətə malik olduğuna görə indiki və gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanılmalıdır. Rəqəmsal irsin itirilməsi təhlükəsi ilə əlaqədar onun qorunmasının əsas tədbirləri kimi bunlar müəyyənləşdirilmişdir: fondların qorunması üçün müvafiq dövlət strategiya və siyasətinin, seçim kriteriyalarının işlənilib hazırlanması, mühafizə üçün cavabdehliyin müəyyənləşdirilməsi, bu sahədə hökumətlərin, müəlliflərin və

naşirlərin tərəfdaşlıq və əməkdaşlığının qurulması.

Azərbaycanın da üzvü olduğu Avropa Şurası müasir mərhələdə kitabxanaların artan rolunu daim qeyd edir. 1999-cu ildə hazırlanmış “Avropada kitabxana işinə dair tövsiyələr”də qeyd olunur ki,

- Kitabxanalar həm informasiya zəncirində, həm də mədəni irsin qorunmasında əsas aktiv və əvəzolunmaz halqadır;

- Kitabxanalar cəmiyyətdə biliklərin yayılmasında vacib xarici əlaqəni həyata keçirirlər;

- Kitabxana irsi Avropa ölkələrinin mədəni irsinin əsas hissəsini və bununla da onların özünüdərkini açar komponentini təşkil edir.

Ən nüfuzlu qeyri-hökumət kitabxana təşkilatı olan IFLA - Kitabxana Assosiasiyaları və Təsisatlarının Beynəlxalq Federasiyası bu problemlə on - illərdir ki, məşğuldur. 1986-cı ildən o, “Mühafizə və konservasiya” (“Preservation and Conservation - PAC”) proqramını həyata keçirir. Bu proqramın başlıca prinsipləri aşağıdakılardır:

- Milli və dünya mədəniyyəti və elminin yaşamasının əsas şərti kimi fondların qorunması;

- Fondların yalnız dövlət və beynəlxalq səviyyədə kooperasiyada qorunması;

- Hər bir dövlətin ümumdünya mədəni irsinin milli hissəsi olan öz sənədlilərinin qorunmasına cavabdehlik daşması.

Kitabxana fondlarının qorunmasında xarici proqramlar. Kitabxana fondlarının mühafizəsi üzrə ümumdünya miqyaslı proqramlar ABŞ, İsveç, Fransa, Kanada, Avstraliya, Hindistan, Yaponiya və bir çox digər ölkələrdə hazırlanaraq uğurla həyata keçirilir. Bu mənada Amerika Birləşmiş Ştatlarının təcrübəsi daha çox maraq doğurur.

1990-cı ildə Amerika kitabxana assosiasiyası kitabxana fondlarının qorunması strategiyasının seçiminə başladı. Kitabxana işçilərinin kitabxana fonduna daxil olan bütün növ sənədlərin qorunmasında cavabdehliklərinin dəqiq təyin edilməsi məsələsi qarşıya qoyuldu. Bu siyasət, istənilən istifadəçiyə ona lazım olan məlumatı lazımı anda etibarlı şəkildə əldə etmək imkanı vermək məqsədi daşıyırdı.

1991-ci ildə „Kitabxana fondlarının qorunması siyasəti” Amerika Kitabxana Assosiasiyası Şurası tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu sənəd milli məlumat mərkəzlərinin lazımı istifadəsi və onların hüquqlarının qorunması xidməti, qanunvericilik siyasətinin federal səviyyədə, həmçinin inzibati strukturların fəaliyyətində təhlil üçün qəbul edilmişdir. Onun yerinə yetirilməsi üçün əsas cavabdeh kitabxanalar təyin edilmişdir. Sənəddə əks olunmuş strategiyalar, bütövlükdə hər şeydən əvvəl məlumat daşıyıcılarının uzunmüddətliliyini və dayanıqlılığını təmin etməyə, kitabxana və kommersiya baza verilənlərinin təhlükəsizliyinə yönəldilmişdir.

ABŞ-ın kitabxana assosiasiyası müvafiq standartlar hazırlayan

təşkilatlarla sıx əlaqədə işləyir və bu standartların təcrübədə tətbiq edilməsinə kömək edir. Onun sərəncamı ilə kitabların ANSI (Amerika milli standartlar institutu) və ISO (standartlar üzrə Beynəlxalq təşkilat) standartlarına uyğun məlumatları titul vərəqinin arxasında və ya dövrü nəşrlər üçün nəşr və müəllif hüquqları haqqında məlumatlar sahəsində yerləşdirilir. Bu haqda məlumatların müxtəlif kateqoriyalarda, reklam nəşrlərində və biblioqrafik sorğularda verilməsi təklif olunur. Amerika kitabxana assosiasiyasının tapşırıqları dairəsinə təkcə kağız çap məhsulları şəklində deyil, həm də səsyazma, fotosəkil, videokaset və CD-ROM-lar şəklində olan informasiya daşıyıcılarının qorunması məsələsinin həlli daxildir. Assosiasiya verilənlərin kompüterdə insanların oxuya biləcəyi formaya, informasiyaya təkrar girişin təminatına imkan vermək üçün yazının arxiv formasına çevrilməsi tapşırıqlarını həll edir. Amerika kitabxana assosiasiyası kağız məhsullarının istifadəsi ideyasını bir şərtlə dəstəkləyir ki, onlar uzunmüddətli kağız standartlarına cavab versinlər.

Amerika kitabxana assosiasiyası fondların qorunması problemlərini informasiya mənbələrinin dağıdılması səbəblərinin aşkarlanması üzrə həyata keçirir, dağılma təhlükəsinə məruz qalan materialların qorunması üçün lazımı vasitələrin ayrılması haqqında federal, dövlət və yerli rəsmi hakimiyyət orqanlarını vaxtında məlumatlandırır, kitabxana işçilərinin öyrədilməsinin və dərəcələrinin artırılmasının təşkili, oxuculara və ölkə vətəndaşlarına kitabxana fondlarının qorunmasında problemlər haqqında məlumatları çatdırır, kitab və başqa informasiya məhsulları şəklində çap olunan təxirəsalınmaz və uzunmüddətli informasiya daşıyıcılarının istifadəsini genişləndirir.

ABŞ-da kitabxanalar öz fondlarının mühafizəsinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Fondların qorunması üzrə fəaliyyətin əsas istiqamətləri bunlardır:

- Saxlanılacaq yerlərində sənədlərin xarab olmadığı şəraitin yaradılması;
- Sənədlərdən uzun müddət istifadə edilməsinə imkan verən bərpa prosesinin həyata keçirilməsi;
- Sənədlərin mümkün olduqca ilkin formada saxlanılması;
- Daşıyıcının vəziyyəti pisləşdiyi halda, əvəzlənməsi və ya digər mühafizə formalarına keçilməsi və s.

Kitabxana fondlarının qorunması məsələləri yeni binalar layihələndirməyi, həmçinin köhnə binaların genişləndirilməsini və ya təmirini müzakirə edir. Kitablardan və qəzetlərin qorunması istiqamətindəki adi tədbirlərdən əlavə, fondların qorunması strategiyası bu məqsədlə yeni texnologiyaların istifadəsini, rahat giriş üçün və viruslardan, mikroorqanizmlərdən, həşəratlardan, həmçinin kompyuterdə saxlanılanların sanksiyalaşdırılmamış istifadədən qorunmasını təmin etmək üçün informasiyanın yeniləşdirilmiş və dəyişdirilmiş maqnit daşıyıcılarının qorunmasını nəzərdə tutur.

ӘДӘБИҮҮАТ

1. Багрова И.Ю. Библиотеке Конгресса – 200 лет: (По материалам американской печати 1996-1999 гг.) // Библиотекосведение.- 2000.- № 1.- с. 105-110; № 2.- с. 93-102; с. 94
2. Лихоманов А.В. Политика управления библиотекой в аспекте обеспечения безопасности // Теория и практика сохранения книг в библиотеке: Сб. науч. тр. / Гос. публ. б-ка им. Салтыкова-Щедрина. – 1999. - № 19.- с. 34-37
3. Основные правила хранения и использования библиотечных фондов, разработанные ИФЛА / Сост. и ред. Э.П.Эдкок. – М. Рудомино, 2009.- 72 с.
4. Столяров Ю.Н. Защита библиотечного фонда: учеб. пособие.- М.: Фаир-Пресс, 2006.- 504 с.
5. ЮНЕСКО об информационном обществе: основные документы и материалы / Рос. нац. б-ка.- СПб., 2004.- 120 с.

С.А.ХАЛАФОВА

ЗАРУБЕЖНЫЕ ПРОГРАММЫ СОХРАНЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНЫХ ФОНДОВ

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся объяснения основных понятий о сохранении библиотечных фондов, короткая история вопросов сохранения библиотечных фондов, сведения о международных рекомендациях и иностранных программах по сохранению фондов.

S.A.KHALAFOVA

FOREIGN PROGRAMS ON PRESERVATION OF LIBRARY STOCKS

SUMMARY

The article provides an explanation of the basic concepts on preservation of library stocks, short history of the protection of library stocks, international recommendations on protection of the stocks, information on international programs to conserve the stocks.